

The Buying of the Cave of Machpela (Gen. XXIII.) / קניית מערת המכפלה (בראשית פכ"ג)

Author(s): מלמד .צ. ע. and E. Z. Melamed

Source: *Tarbiz* / תרביץ, תשרי תש"ג, כרך י"ד, pp. 11-18

Published by: Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23585050>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Tarbiz* / תרביץ

קניית מערת המכפלה

(בראשית פכ"ג)

מאת

ע. צ. מלמד*

מקובל הוא כמעט בין כל המפרשים החדשים, בעלי שיטת המקורות, שפרקנו שייך למקור כ⁴. ע"פ ביטויים ולשונות שהם ייחודו למקור זה; ויש שהם עצמם מוצאים סתירות להנחה זו². לפי דעתם הפרשה מאוחרת ויש בה מו"מ שמי עם כל פרטי הנימוס, הקשור לקנייה, ואריכות הדברים שבין הקונה והמוכר, כנהוג עד היום בארצות המזרח, ועל כן יש בה בפרשה כפילות וחזרות.

לפ"ד לפנינו מו"מ משפטי חשוב וקדום, וכל פסוק וכל לשון בפרשה קטנה וחשובה זו אומר "למדני!", ואין כאן שום שאלה ושום תשובה יתירה או כפולה, אלא הכל בא ללמד על פרטים שונים במו"מ יורדי זה.

לשם הבנת המו"מ שבפרשה נעמוד על פרטי הדברים:

(א) ראשית כל עלינו להדגיש שבכל הפרשה אין הפועל "מכר" ולא "קנה"³, אלא הפועל "נתן", שהוא ע"פ רוב נתינת חנם, מתנה⁴. השוה למשל דב' יד כא, לענין נבלה: לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכר לנכרי, לגר בנתינה (שכן "אתה מצווה להחיותו"⁵), והוא כידוע בין מקבלי "מתנות עניים" ולנכרי במכירה⁶. אברהם פונה אל בני חת בלשון "תנו לי", ולא בלשון "מכרו לי"⁷, משום שידע ברורות שאין לו זכות חוקית לקנות קרקע. דבר זה מתברר מהקדמתו: "גר ותושב אנכי עמכם". וכאן אנו באים לנקודה שניה:

(ב) מהו מצבו המשפטי של הגר בכלל ו"גר-תושב" בפרט במקרקעות? ⁸ מויק' כה כג אנו למדים

⁶ זכרון לעטר אבא מארי זללה"ה, למלאת עשר שנים לפטירתו.

(1) עי' A Critical and Exegetical Commentary on Genesis, John Skinner, אדינבורג 1910, עמ' 334-339. וכן כותב גם A. E. Cowley בספרו The Hittites, לונדון 1920, עמ' 9-8: The account is, however, much later than the events, and is full of difficulties, which cannot be discussed here. בעמ' 9 הערה 1 הוא מעיר שמן בר' יד יג יוצא שממרא הוא אמורי ומן כג יט שהוא חתי. טעה במי "על פני ממרא".

(2) עי' למשל סקינר, שם, עמ' 335. פרופ' מ. ד. קאסטו בספרו La Questione della Genesi, עמ' 175, סותר את דעת החדשים בענין המקורות. והשוה גם דברי ב. יעקב, Das erste Buch der Tora, [ברלין], 1934, עמ' 986.

(3) על "למקנה" שבפי"ח עי' להלן. "ואולי השתמש אברהם בפועל "נתן" מתוך עדינות, כדרך מו"מ בין שני אנשים נכבדים" (מפי פרופ' קסטו), והשוה גם ב. יעקב, שם, עמ' 508.

(4) נמצא אמנם גם "נתן" מקביל ל"מכר" ונרדף עמו: בר' כה לג'ד (ע"ש), יואל ד ג, משלי לא כד, וכן נמצא בכתובות נבטיות: כל מן די יזבן (= ימכר) כפרא דנה או יזבן (= יקנה) או ירהן או ינתן...

(G. A. Cooke, A Text-Book of North-Semitic Inscriptions, אוכספורד 1903, עמ' 217, ועי' 220, 224), והשוה לשורה זו ב"מ קא ב: זבניה אורתיה יהביה במתנה. גזניוס בע' "נתן" (עמ' 523) מביא נתן = מכר, אבל לפ"ד רק "נתן ב" = מכר. (במשנית "לקח" = קנה, וכן בכמה מקומות במקרא, למשל מש' לא טז).

(5) ע"ז כ ע"א. (6) השוה גם בכורות נב ב: לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא.

(7) כמו שפונה למשל יעקב לעשו: מכרה כיום את בכרתך לי, בר' כה לא.

(8) אחרי כתבי את דברי אלה בא לידי ספרו של A. Bertholet, Die Stellung der Israeliten, und der Juden zu den Fremden, לייפציג, 1896, שבו הוא דן בנושא זה בהרחבה ובהעמקה, אלא שיש לחלוק עליו בכמה מסקנות, ואכמ"ל.

שלגר תושב לא היתה זכות בעלות על קרקע⁹, שכן אומר הכתוב: והארץ לא תמכר לצמיתות כי לוי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי. הארץ היא לה' ובני ישראל הם רק גרים-תושבים, המעבדים את האדמה כאריסים ואין להם זכות בעלות, ומשום כך אינם יכולים למכור זכות זו. הגר נתון לחסותו של השבט. או גוף אחר המאכסן אותו¹⁰, ורכושו שייך כנראה לנתון לו מחסה, ובזה נבין את דברי חמור על בני יעקב (בר' לד כג): מקנהם וקנינם וכל בהמתם היא לנו הם¹¹. כמדומני שלא עמדו עד עכשיו על ההבדל שבין המושגים השונים הקשורים בגר: גר, גר את, גר בקרב, גר בתוך, שכיר ותושב, גר ותושב, גר אשר בשער. מתוך הכתובים נ"ל¹² שהיו שלש דרגות בגר: א) "גר את" או "גר אשר בשער"; ב) "גר בתוך"¹³ או "גר בקרב"¹⁴; ג) "גר ותושב"¹⁵. "תושב ושכיר" או "שכיר ותושב"¹⁶ הוא לפ"ד פחות מגר (ויותר מנכרי) ועל כן אסור הוא לאכול בקרבן פסח (שמ' יב מה) ובקדש (ויק' כב י). נשוב לענייננו: לגר-תושב לא היתה זכות לקנות קרקע¹⁶, אף לא לקבורה¹⁷, ובזה נבין אולי את תרעומת ישעיה על שבנא¹⁸ (ישע' כב טז) מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר. ואולי גם הגרים קברו את מתיהם ב"קבר בני העם"¹⁹, הנזכר בירמיהו כו כג (ועי' גם מ"ב כג ו)²⁰. אם כך הוא הדבר מה בקש אברהם?

ג) אברהם ידע את החוק הזה, שנהג גם בימיו²¹, ועל כן אינו פונה אל בני חת שימכרו לו קרקע, אלא מבקש מהם שיתנו לו, בתורת מתנה, אחוזת קבר, אע"פ-או משום-שהוא גר-תושב²².

9) המושג "גר תושב" מתנגד ל"בעל אחוזה" (מפי פרופ' קסטור). (10) השוה תה' סא ה: אגורה באהלך עולמים אחסה באתר כנפיך סלה; ישע' טז ד: יגורו בך נדתי מואב הוי סתר למו. והשוה גם Berthoeth, שם, עמ' 25 ואילך. והשוה ב. מייזלר, הלוחות מכרכוך, תרביץ ש"ג, 189 ואילך.

11) והשוה גם דה"א כט טו: ...כי ממך הכל ומידך נתנו לך. כי גרים אנחנו לפניך ותושבים... מידך היא ולך הכל.

12) פירוט הרברים וביורר ההבדלים אקוה לעשות בע"ה ובל"נ במקום אחר. ועי' מ"ש ע"ז Berthoeth, שם, עמ' 156 ואילך וב, יעקב, שם, עמ' 507. (13) תמיד בצירוף "ארח" או "בני ישראל".

14) נמצא רק בדברים. "בקרב" בקשר לעם משמש בהוראת התבוללות.

15) הוא מושג אחד (hendiadys). וכבר הרגיש בזה רש"י בויק' כה מז: "יד גר ותושב, גר והוא תושב כתרגומו ועל תוחב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב" (כלו' בלא וי"ו).

16) גם הוא מושג אחד (hendiadys), כי אין במקרא "תושב" לבדו, אלא עם "גר" או עם "שכיר". וראה לי שגם הלשון "התושבים הגרים עמכם" (ויק' כה מה) הוא רבים של "גר תושב".

16) אע"פ שיכול לקנות אפי' עבד עברי (ויק' כה מז), ואילו היתה לו זכות קניית קרקע לא היתה התורה נמנעת מלפרש זאת.

17) רק לעתיד לבוא יהיה גם לגרים חלק בארץ, כל אחד בתוך השבט, שבקברו הוא גר, השוה יחו' מז כב-כג.

18) שהיה נכרי (השוה רש"י ורד"ק) או גר; גם האל"ף שבסיום שמו (במ"ב יח וכו' - בה"א בסוף) מעיד על מוצאו הבללי (ועי' גם אהרליך, מקרא כפשוטו, ח"ג, עמ' 44). ועי' גם דברי מ. זיידל במאמרו "אות אל"ף כממלאת מקום אות אחר", קבץ לזכר ג. אונא, עמ' 128 הע' 3. ועי' גם השערתו של יעקב הושנדר בספרו The Priests and Prophets, ניו-יורק, 1938, עמ' 267.

19) השוה מקרא כפשוטו למ"ב כג ו, אלא שחזר בו בפירושו לירמ' כו כג.

20) וממתי כזו יוצא שבימי בית שני היה בית קברות מיוחד לגרים. וכן אומר הרמב"ן לפסוק ד': היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים.

21) השוה ב. מייזלר, הלוחות מכרכוך, תרביץ ש"ג, עמ' 192; ועי' גם בספרו "תולדות ארץ ישראל", כרך א', ירושלים, תרצ"ח, עמ' 92 ואילך (ושם גם נגע בפרובלמה שלנו), וכן באשור ובבל היתה הקרקע ברשות המשפחה (עי' C. H. W. Johns, Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters, ניו-יורק, 1904, עמ' 187).

22) כנראה שלא בכל חלקי הארץ נחשב אברהם לגר. בארץ פלשתים נחשב הוא לגר (בר' כא, כא כג, לד).

כי במקומות שמקח וממכר קרקעות בין שני אנשים משבטים שונים היה אסור אפשר היה להערים על החוק בדרכים שונות²³, ואחת מהן היתה נתינת הקרקע במתנה. הנה התורה אוסרת למכור את האדמה לצמיתות, אלא „שני תבואת ימכר לך” (ויק' כה טו), וכן התקינה (במ' לו ט): ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר; ובוודאי שגם בחיים נהג חוק זה שלא איסור מכירת נחלת אבות²⁴. ועל כן אנו מוצאים באחאב שאינו מציע לנבות „מכור לי את כרמך”, אלא אומר הוא לו (מ"א כא ב): תנה לי את כרמך... ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה. ונבות עונה: חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבתי לך. גם כאן אין הפועל „מכר” או „קנה” אלא „נתן”²⁵. מותר היה לנבות לתת את כרמו במתנה²⁶ ולקבל תמורתו כרם אחר, אלא שלא חפץ לעשות זאת²⁷. ודבר זה, הימנעותו של נבות מעשות את רצון מלכו אחאב בצורה שהחוק מתירה, הוא שהעלה את חמתה של איזבל המרשעת. לא כן הדבר בענין ארונה. שם אנו מוצאים את הפועל „קנה”. ש"ב כד כא: ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן לבנות מזבח לה'. .. ויאמר ארונה אר' דוד יקח ויעל אדני המלך הטוב בעיניו... הכל נתן ארונה המלך למלך... ויאמר המלך לארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה' אלקי עלות חנם²⁸ ויקן דוד את הגרן... מבלי להיכנס כאן לפרטי הפסוקים הקשים הללו²⁹, מתברר לנו שדוד רצה לקנות³⁰

ועל כן זקוק הוא לרשותו של אבימלך (כ טו); אבל בבאר שבע, מחוז המרעה, היה חושב (כב יט). כי אדמת המרעה היתה ברשות הכלל ולא נחלת יחיד, וכן היה הדבר באשור ובבל (השוה C. H. W. Johns, Baby-Ionian and Assyrian Laws etc. עמ' 185-186) והשוה ב"ק פא רע"א: שיהיו מרעין בחורשין. אברהם רצה לקבור את שרה בחברון, כי היא מחה שם, ומת קנה מקומו, ומשום כך נקברה רחל בדרך (בר' לה יט, מח ז), והשוה בר' לח ז, במ' כ א. רק במקרים יוצאים מן הכלל (כשהמת ציווה!) הביאו מת לקברו במקום אחר (יעקב ויוסף).

23 בלוחות נוי ויקרקוק אנו מוצאים מכירה בדרך של „אימין” והורשה: The landowner was subject to the *corvée* and could only legally sell his Land by bequeathing it to the purchaser whom he had to „adopt” (Rachel Clay, The Tenure of land in Babylonia and The Archaeology of Palestine and the Bible, Assyria, London, 1938, p. 27. גם ו. פ. אלברייט, The Archaeology of Palestine and the Bible, London, 1938, p. 27. ניו-יורק, [1935], עמ' 138, וב. מייזלר, תולדות ארץ-ישראל, עמ' 92.

24 ועד היום רווח בארצות המזרח שאנשים שומרים על נחלת אבותיהם מלמכרו, גם אם הם מגיעים לעושר רב, ונחלה זו אינה מועילה להם בהרבה.

25 גם בסיפור אחאב לאיזבל נאמר: ואמר לו תנה לי את-כרמך בכסף או אס-חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא-אתן לך את כרמי. אחאב שינה והקדים בסיפורו כסף לכרם, מפני שכבודו של מלך בקנייה מבחליפין.

26 אולי מתוך שנאה לאחאב, ועל כן בא „לך” בסוף המשפט להדגשה. ונראה שנבות היה אחד מראשי העיר, ולכן יכלה איזבל לצוות על הזקנים „ההושיבו את נבות בראש העם” (מ"א כא ט), מבלי שנבות ירגיש בזה איזה שינוי (והשוה דברי זולצברג בספרו The Am Ha-Aretz, פילדלפיה, 1909, עמ' 51 ואילך).

27 והשוה יח' מו טז-יז.

28 „חנם” הוא דבר הניתן במתנה, שאין מקבלים תמורתו דבר אחר, השוה „אשר חנן אלקים את עבדך” (בר' לג ה), „כי חנני אלקים” (שם יא), „חננו אותם” (שופ' כא כב). וכן דרשה הבר' (ע"ז כ רע"א): לא תחנם (דב' ז ב) לא תתן להם מתנת חנם, וכן דרש במד"ר מן „ויתחנך” (במ' ו כה).

29 שכמה מהם נשארו גם בדה"א כא כב-כה.

30 בעל דה"י שם כפי דוד: תנה לי מקום הגרן... אלא שהוא משפע לפ"ד מן הפרשה שלנו, בר' סכ"ג, ומכאן לקח גם את הלשון „בכסף מלא”, שאינו נמצא במקום אחר במקרא.

את הגורן וארונה הציעה לו במתנה, אלא שדוד סרב לקבל מתנה וקנה ממנו את הגורן בחמשים שקל³¹. ארונה יבואי הוא (נכרי, אבל מאדוני הארץ לפני כן!) ומותר לו למכור את נחלתו (אך לא לקנות!) ועל כן מציע לו דוד מקח וממכר, אבל נבות ישראלי הוא ואסור לו למכור ועל כן מבקש ממנו אחאב את כרמו במתנה³².

הערמה על חוק מעין זו אנו מוצאים גם בפירות שמיטה, שהם הפקר, "לאכלה לך ולעבדך וגו'" (ויק' כה ו) ולא למכירה, "לאכלה ולא לסחורה" (בכו' יב רע"ב וש"נ), ובכל זאת נמצאה דרך לקנות בפירות שביעית בגד וכיוצא, שכן שנינו בתוס' שביעית פ"ו הכ"ה³³: "וכן מי שהיתה בידו סלע של שביעית ומבקש ליקח בה חלוק הולך אצל חנוני (הרגיל אצל³⁴) ואומר לו תן לי בזה פירות³⁵ ונותן לו והלה אומר לו הרי פירות הללו נתונין לך במתנה והוא אומר לו הרי סלע זה נתון לך במתנה וחוזר וליקח לו חלוק³⁶."

אברהם, גר תושב בין בני חת, מבקש איפוא מהם שיתנו לו אחוזת קבר, כלומר מכירה בצורת מתנה. ולמען עורר את לבם של בני חת שיעשו את רצונו הוא משתמש במומנט זה, ש"מתו מוטל לפניו", ומדגיש "ואקברה מתי מלפני". בני חת עונים את אברהם "נשיא אלקים אתה בתוכנו"³⁷, ובתורת נשיא הרשות בידו לקבור את מתו בכל מקום שירצה. מקום לקבורת מתו הם מציעים לו, אבל לא אחוזת קבר: "איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך"³⁸. על עיקר בקשתו הם עוברים בשתיקה, סירוב של כבוד³⁹.

ד) אבל אברהם לא רצה לקבור את אשתו בקבר אחרים; שכן כל אדם הגון, כל בעל בעמיו, נקבר עם אבותיו (ומכאן הביטוי "שכב עם אבותיו"⁴⁰) או בנחלתו⁴¹ וביתו⁴² או בנחלת בנו⁴³ או בשדה מקנתו⁴⁴. ומשום כך מזכירה התורה את קניית המערה הז' בקבורת אברהם

31) בעל דה"י אומר שקנה בשש מאות שקלי זהב, אפשר שהמחבר דרש שדוד לקח חמשים מכל שנט. השוה ספרי נשא ל' 48 וברכה שנ"ב וזבח' קטז ב'.

32) אגב, מלשון הכתוב בישע' נב ג: "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" נראה ללמוד שקרקע הנמכרת ניתנת להיגאל בכסף, ואילו הניתנת במתנה (= חנם) ניתנת להיגאל בלא כסף. ועי' יחו' מו טז"ו, שהחוק לעתיד לבוא מבחין בין מתנה לבין, שאינה חוזרת ביובל, ומתנה לעבד, שחוזרת ביובל. 33) ירוש' פ"ה לח ע"ב, בבלי סוכה מא רע"א. 34) ירוש', ועי' בבלי.

35) כנוס' הירוש', תוס': בזה הפירות. 36) ירוש', ועי' בבלי. 37) כנראה מנהיג דתי ורוחני, ועי' מה שכתבו על זה המפרשים החדשים, ומיילר, שם, עמ' 102; ועי' ז"א ותי' ופשיט'. לשון זה לא נמצא במקום אחר במקרא. על "בתוכנו" עי' להלן.

38) השוה גם מתי כז נז-ס, שיוסף מארמתיא קבר את ישו בקברו החדש, היינו קבר שכרה לעצמו. 39) חשובתם היא אמנותית: בצורת "כן" הם עונים "לא" (מפי מר ב"צ דינבורג).

40) השוה למשל בשבועת יעקב ליוסף, בר' מז כט-ל; והשוה מ"א יא מג, יד לא, טו כד ועוד. וגם אחיתופל כשהחליט לאבד את עצמו לדעת הולך אל עירו כדי שיקבר "בקבר אביו" (ש"ב יז כג). לפ"ד גם הביטוי "נאסף אל עמיו" קשור בעיקרו לליקוט עצמות המת והבאתם לקבר המשפחה, אלא שבמשך הזמן נתאבן הביטוי ומשמש לקבורה בכלל.

41) השוה יהו' כד כט-ל: וימת יהושע... ויקברו אותו בגבול נחלתו. 42) שמואל: ויקברוהו בביתו ברמה (ש"א כה א, ועי' כח ג); יואב: ויקבר בביתו במדבר (מ"א ב לד).

43) יהו' כד לג: ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים (והשוה מ"ש ע"ז בספרי פינחס פיס' קלד 179 = ב"ב קיא ב, וע"ש קיא א). והשוה ביהו' שם (פל"ב) בענין יוסף: ואת עצמות יוסף... קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה.

44) עי' מ"ש ע"ז אהרליך ב"מקרא כפשוטו" עמ' 63. וזהו הטעם שיוסף בדבריו לפרעה (בר' נ ה)

(בר' כה ט-י) והן בקבורת יעקב (בר' מט כט-לב⁴⁵, נ ה, יג.)⁴⁶ אנו מבינים איפוא את סירובו של אברהם לקבל את הצעתם האדיבה של בני חת. כשהוא רואה שבני חת מסרבים לזכור לו בצורת מתנה פונה הוא בבקשתו אל המוסד העליון "עם הארץ"⁴⁷ בבקשה מסויימת שיבקשו מעפרון ויתן לו "את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו"⁴⁸ לאחוזת קבר⁴⁹. אלא שכאן הכניס אברהם שינוי קל בלשוננו. קודם אמר: "אחוזת קבר עמכם", ועכשיו בפנותו למוסד העליון הוא מבקש: "בתוככם"⁵⁰ לאחוזת קבר". שינוי זה בא כנראה בהשפעת מאמרם: "נשיא... בתוכנו"^{50a}). וכשהוא פונה למוסד הריהו מברר את תנאיו: "בכסף מלא"⁵¹ יתנה לי" (אינו אומר "ימכרנה!").

ה) מה היה מעמדו של עפרון^{51a}? הכתוב אומר: "ועפרון ישב בתוך בני חת". לשון זה "ישב בתוך" עם או עדה בא במקרא רק על מלך, מנהיג ונביא: ירמ' לט יד ומ' ה' – ירמיה יושב עם גדליה הנציב. ישע' (ו ה) אומר: ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב. והשוה גם יחז' א, ג טו, ח יא וי"ב ב⁵². וכן בירמ' כט לב מסופר שירמיה מקלף את נביא השקר שמעיהו הנחלמי ש"לא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה". מלבד אלה נמצא לשון זה בתשובת השונמית (עי' להלן). לשון זה, "בתוך", לקוח מחיי המחנה שאהלו של המלך או שר-הצבא היה בתוך^{52a} ושאר האהלים – סביב לו. השוה ש"א כו ז: והנה שאול שכב ישן במעגל... ואבנר והעם שכבים סביבתו; יהו' ח ט: וילך יהושע בתוך העם⁵³). וכן בהמלכת שאול נאמר (ש"א

אומר: אבי השביעני לאמר... בקברי אשר כריתי לי. וכן אומר בעל דה"י (דה"ב סוף ט"ז) על קבורת אסא: ויקברוהו בקברתיו אשר כרה לו...

(45) בסל"ב מדגישה התורה שהקנין נתאשר ע"י בני חת.

(46) מפליא הדבר שבקבורת יצחק, בר' לה כט, לא נזכר דבר הקנייה. היש מקום לשער שנשמט פסוק מסוף המרשה? ועי' מ"ש ע"ז הרמב"ן, הפשיטתא כותבת כאן: בקברא דובן אברהם אבוהי, ואין ספק שתוספת המתרגם היא. (47) הוא מוסד המנהל את ענייני השבט, העדה או המדינה (השוה למשל ויק' כ ד, מ"ב יא יט, כא כד, כג ל). על גושא זה דן בפרטות מ. זולצברגר בספרו The Am-Ha-Aretz, פילדלפיה, 1909 (ועי' שם עמ' 20 ואילך). ועי' גם ספרו The Polity of the Ancient Hebrews, פילדלפיה, 1912.

(48) לשון זה בא לסיים את השדה המבוקש. ואלי באה המלה "בקצה" להדגשה מיוחדת, שכן הגר יושב בקצה המחנה; ספרי בהעלתך פי' פ"ה 85: ותאכל בקצה המחנה (במ' יא ב) יש אומרים אלו הגרים הנתונים בקצה המחנה. וכן הגר העירוני יושב בשער העיר, "הגר אשר בשעריך" (ועי' להלן). (יש כאן ניגוד אמנותי בין "בקצה שדהו" ל"בכסף מלא" (מפי מר ב"צ דינבורג)).

(49) מקום לקבורה משפחתית לו ולזרעו אחריו, שזהו מובנה של "אחוזת" (השוה למשל ויק' כו טו, כב, כד) נרדפת עם "נחלה" (השוה למשל דב' יח ב עם יחז' מד כח). נמצאת גם "אחוזת נחלה" (במ' כו ז, לב לד). וכן הוא גם שימושו של הפועל "נאחז", למשל חמור אומר ליעקב ובניו (בר' לד י): והאחוז בה (והשוה גם בר' מז כו ויהו' כב ט). בניגוד ל"אחוזת" היא "ארץ מגורים" (בר' יז ח; והשוה בר' כד, שמ' ו ד ויחז' כ לח). (50) אין לקשר מלה זו ל"יתננה לי", כלומר שאתם עדים, כי לשם זה היה אומר הכתוב: לעיניכם. ועי' מקב"פ. (50a) אמנם נמצא "בתוך" נדרף עם "עם"; שיא יו וי' ויא" (השוה LXX), במ' כו ז ויהו' כב ז. (51) עי' מ"ש ע"ז סקינר, שם עמ' 325.

(51a) עי' מ"ש על שם זה מ. זיידל, חקרי לשון, ירושלים, תרצ"ב, עמ' 53.

(52) ואולי נאמר כאן: בתוך... אתה ישב, לצורך הנמשל (פי"ב): והנשיא אשר בתוכם. (52a) מנחה בלולה, ווירונא, שנ"ד (דף כ"ח ע"א): "בתוך בני חת. מלת תוך מורה על הגדולה שישב באמצע מלך בגדוד".

(53) אבל השוה שם פי"ג: וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. ה-LXX השמיטו את שני הקטעים (ט 2 ויג 2).

י (ג): וירצו ויקחהו משם ויתיצב בתוך העם...⁵⁴ וכן ביחז' יב יב: והנשיא אשר בתוכם, לד כד: ועבדי דוד נשיא בתוכם, והשוה גם מ' י. ומכאן הושאל הביטוי הזה לכל אדם בעל עמדה יציבה בחברה. ובזה נבין את שא"ת אלישע הנביא ותשובת השונמית (שהכתוב מתארה כ"אשה גדולה", כלומר בעלת עמדה כלכלית חשובה ויציבה): מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר-הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד יג). הנביא שואל את המארחת, שחרדה אליו את כל החרדה, אם זקוקה היא לעזרתו לפני המלך או שר-הצבא, והיא עונה שכאשה בעלת עמדה יציבה אינה זקוקה לעזרה.⁵⁵ נראה איפוא שעפרון היה נשיא השבט או ראש המוסד "עם הארץ"⁵⁶. שעפרון היה אישיות חשובה במוסד "עם הארץ" יוצא גם מדברי אברהם "ופגעו"⁵⁷ כי בעפרון בן צחר.⁵⁸

1) מדוע לא פנה אברהם ישר לעפרון? מקרה דומה לזה יש לנו בספרנו. כאשר יוסף רוצה לעלות לקבור את אביו אינו פונה ישר אל פרעה, אלא מבקש הוא מבית פרעה: דברו נא באזני פרעה לאמר אבי השביעני לאמר... (בר' נ ד-ה). אולי אפשר לפרש עובדות אלו ע"פ אס' ד ב: כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק⁵⁹. האבל בימי אב"ו לא פנה אל המלך או אל הנשיא⁶⁰, אבל כשהמלך פנה אליו ענה הלה על דבריו.

54) והשוה גם בדברי שלמה (מ"א ג ח): ועבדך בתוך עמך אשר בחרת וגו'.
55) אולי ע"פ זה יתפרש גם "בתוך" שבפסוק הקשה (שופ' יב ד): גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה, ואכמ"ל.
56) זילצברגר, The Am-Ha-Aretz, עמ' 20, אומר שעפרון היה נשיא "עם הארץ", מבלי שיבא ראיה לדבריו. והשוה גם דברי החוקני.

57) שהוא לגדול מהם, השוה ירמ' ז טו וכו' יח, ועי' גם איוב כו טו. מתנגד לפירוש זה – רות א טז: רות אומרת לחמותה: "אל תפגעי בי", ועי' גם ישע' מז ג.

58) שים לב שגם בקניית יעקב, חמור הוא נשיא הארץ, וכן בקניית דוד מכונה ארונה בשם מלך. ועי' על מעמדו של עפרון בב"ר פנה"ח' ורש"י. ונ"ל שבמדרש הקדום למדו זאת מן "בתוך", אלא שבדורות המאוחרים לא ידעו את המקור לדברי המדרש והוסיפו "ישב כתיב הטר".

הד"ר מ. זיידל נ"י, בקראו את עלי ההגהה, העמידני (בשם הרב ש. ש. מייזל נ"י) על דברי זאב וואלף בר שמשון היידינהיים בפירושו "הבנת המקרא", ווילנא תרמ"ח. עמ' 19, וז"ל: דקדמי ומצאתי שבכל מקום שיאמר הכתוב פלוני ישב בתוך העם או בתוך קהל ועדה וכדומה הרצון בו לעולם שהיה נוהג שררה ביניהם וזה שימוש מלת תוך שמורה על אמצעות הדבר שהוא המקום הנכבד כלב באמצע הגוף ולכן היושב באמצע העם הוא הנכבד והנוהג שררה ביניהם. וזה טעם קלת שמעיה הנחלמי לא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה (ירמיה כט לב). ופתרונו שלא יצא מזרעו איש הנוהג נשיאות בעם. וזה טעם תשובת האשה הגדולה השונמית על שאלת אלישע היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד יג) ורצונה לומר אני האשה הנוהגת שררה ונשיאות בתוך עמי ואין אני צריכה לסרסור ביני ובין המלך או שר הצבא כי כאחד השרים אנכי וכשיש לי דבר אל המלך אביאנו אליו בלי סרסור. ולזאת קראה הכתוב בתחלת הספור אשה גדולה ר"ל אשה חשובה וסוררת. עכ"ל.

59) וכ"כ בעל "פענח רזא" בפ' ויחי: וקשה למה לא דבר בעצמו, ויש לומר בעבור בגדי אבלות שהיה לבוש ואין לבא אל המלך בלבוש שק". ומעין זה כותב אברבנאל, שם (על מקומות אלה העמידני הד"ר מ. זיידל נ"י). במ"א כ לא – לב אנו קוראים שעבדי הוד באו אל מלך ישראל חגורים שקים במתניהם וחבלים בראשיהם, אבל שקים אלו היו סימן להכנעה, ולא לאבל. (אגב. בדומה לזה היה נוהג בפרס לפני דור: כשבאו לפני מושל להתחנן לפניו על איזו גזרה שמו חבל או אבנט מורחי על הצואר. וכן כשבאה פורענות לעולם עמדו ראשי הקהלה ורבניה ביום תענית-הצבור בשעת התפלה באבנטיהם על צואריהם).

60) בש"ב יד ב יועץ יואב לאשה החכמה מתקוע ללבוש בגדי אבל ולבוא אל המלך. אבל שם נאמר "כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת", כלומר שעברו ימי האבל. והשוה בר' לו לד ועוד. ובזה אולי נבדל ההתפעל של "אבל" מן הקל.

(ז) מה ענה עפרון את אברהם? עפרון מוסיף פרט חדש: השדה. הוא מציע לאברהם במתנה את השדה והמערה אשר בו. כנראה שהשדה והמערה היו יחידת-קרקע אחת ואין האחת נמכרת בלא השניה⁶¹. אבל אברהם לא רצה לקבל מתנה ממש, משום שחשש שהנותן נתכוון ל"מתנה על מנת להחזיר" שגם היא מתנה⁶². והמתבונן בדברי עפרון ובסיומם "קבר מתך" ימצא שעפרון התכוון למתנה על מנת להחזיר. משום כך מבקש אברהם מעפרון שקודם יקח ממנו את "כסף השדה"⁶³ ואח"כ יקבר את מתו. אברהם רצה להבטיח את המכירה-מתנה. עפרון מנצל את ההזדמנות ודורש סכום גדול בימים ההם – ארבע מאות שקל כסף⁶⁴. אברהם, מאין ברירה ומפני כבוד מתו, משלם את הסכום הנדרש במטבעות שקולות, "עבר לסחר"⁶⁵. ואף יפליאנו מחיר זה, כי כל דבר הנמכר בהערמה על החוק אין גבול מסוים למחירו. באשר אין לקונה כל הגנה חוקית^{65a}.

(ח) בדרך זו של מתנה-מכירה עובר השדה (מכאן ואילך הוא העיקר בטרנסקציה זו!) והמערה שבו וכל העץ לרשותו של אברהם^{65b}. ובתנאי-המכירה היה צריך לפרט גם את המערה וגם את "כל העץ אשר בכל גבלו סביב", שאלמלא כן יכול המוכר לטעון: שדה מכרתי, מערה לא מכרתי⁶⁶. ואפי' אם כותב לו את הגבולות אין הוא קונה את כל מה שבתוך

(61) השהו גם משנה ב"ב ספ"ו שלקבר היתה גם חצר. ואולי לא הרי שדה כהרי מערה, שוו היתה מותרת וזו אסורה. שכן מצינו הבדל בין בית לשדה לענין יובל (ויק' פכ"ו), וכן לענין מכירת שדות ובתים לנכרי (מש' ע"ז פ"ב מ"ח-ט', תוס' פ"ב, בבלי כא א וב'), ועפרון רומז שיש אפשרות של הבלעת דמי המערה בשדה. השהו למשל סוכה לט א (במש' ובתל') לענין הבלעת דמי אתרוג בלולב, וידוע הוא ענין הבלעת שכר שבת. וכן באשור ובבל מכרו באופן רשמי את הקרקע ולמעשה התכוונו לבית: Always the land was the main consideration. A house was sold as land built upon (*bitu epšu*), and sold by the area. In legal phraseology *bitu* thus denoted the actual plot of land, while in common parlance Johns, Babylonian and Assyrian Laws etc. עמ' 187–188.

(62) השהו למשל סוכה מא ב (= תוס' ספ"ב).

(63) לשון סתמי שאין לו חבר במקרא, כוונתו "מחיר השדה", אבל השומע יכול גם לפרשו אחרת. גם עפרון משתמש בלשון סתמית: ארץ (ואינו מסיים את המשפט, משום שקשה לו להשתמש בפועל "מכרתי" שהרי מכירה אסורה, ובפועל "נתתי" אינו רוצה להשתמש, משום שלא יוכל לדרוש סכום גדול כזה על מתנה. ומתחיל משפט חדש): ארבע מאות שקל וגו'.

(64) "בכסף מלא" שבפי אברהם נותן עז לעפרון לדרוש סכום כזה (ב. יעקב, שם, עמ' 511). 400 שקל כסף הם מחיר 8 בתי זרע חמר שעורים (לפי ויק' כו טז), כ-300 דונמים מטריים; אלא שקשה לקבוע בכמה העריך עפרון את המערה, שכן לבניינים לא היה ערך קצוב (ויק' כו יד). גם "מאה קשיטה" ששילם יעקב הוא כנראה מחיר גדול מאד, אע"פ שאין מאתנו יודע "קשיטה" זו מהי. וחשה איוב מב יא: ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד.

(65) עי' סקינר, שם, עמ' 228. והשהו גם דברי A. E. Cowley בספרו The Hittites, עמ' 9:

That they were there for trade seems to be indicated by the phrase עובר לסוחר (65a) וכן באשור ובבל אנו מוצאים שאחד המלכים קנה קרקע (למתנה לבנו) במחיר מופרז (עי' Johns, Babylonian and Assyrian etc. עמ' 192).

(65b) רק אחרי נתינת הכסף, היינו עם גמר המתנה-מכירה בא הביטוי היורדי "למקנה".

(66) א. פוררר בספרו With the Arabs in Tent and Town, לונדון [1902], עמ' 219–220 מביא

את פסוקו ומעיר שגם כיום כאשר קונים קרקע מן הערבים צריך לפרט גם את הבור והמעין והעצים וכו'. ל-כל העץ אשר בכל גבולו" עי' גם ב"ב סט רע"ב.

הגבול⁶⁷. וידועות ההלכות המרובות בענייני מכירה: המוכר את... מכר את... אבל לא... בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין. בין כך ובין כך (תוס': ואע"פ שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו אני מוכר לך) לא מכר...⁶⁸; ומשום כך נסחו אח"כ בשטר המכירה "מקרקעית תהומא ועד רום רקיעא"⁶⁹.

(ט) המכירה מתנה מתאשרת גם על ידי השבט, וזה בא ללמדנו פ"כ: ויקם השדה וגוי לאברהם למקנה מאת בני חת⁷⁰. כי כל טרנסקציה קרקעית אל מחוץ לשבט היתה זקוקה לאישורו של השבט. וכן יעקב קונה את השדה מאת "בני חמור אבי שכם"⁷¹. ראשי השבט הם שדאגו לשלמות רכושו הקרקעי של השבט. בכמ' פ"ו אנו קוראים שראשי שבט מנשה דואגים לנחלת צלפחד שלא תעבור לשבט אחר ע"י נשואי בנותיו. וה' מסכים על ידם ומצוה שכל בת יורשת נחלה לא תינשא אלא לבן שבטה. ועוד, הקרובים יכלו לערער על מכירת קרקעות, ומשום כך אחת הנקודות העיקריות בשטרות המכירה בכבל ואשור היתה אחריותו של המוכר לכל תביעה על הנכסים⁷². וכן אנו מוצאים בתקופה מאוחרת לענין מכירת קבר (ב"ב ק' רע"ב וש"נ): המוכר קברו דרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו באין בני משפחה וקוברין אותו על כורחו משום פגם משפחה (רשב"ם: היצ"כ אמור רבנן לישקול דמי וליהדר). כלומר בכח הקרובים היה לבטל את המכירה⁷³.

(י) נסכם נא את תוכן הפרשה לפי פירושו: אברהם פונה בבקשה אל בני חת שיתנו לו כמתנה אחוזת קבר. הם עונים אותו שאיש מהם לא ימנע מלאת לו מקום קבורה ועוברים בשתיקה (שיש בה משום אמירת "לאו") על בקשתו "אחוזת נחלה", הוא פונה בבקשה אל "עם הארץ" לבני חת שיפגעו בעפרון (– נשיאם?) שיתן לו את מערת המכפלה בכסף מלא. עפרון מציע לו למתנה (על מנת להחזיר?) את השדה ואת המערה שבו, אברהם מסרב לקבל ומציע לו שתחילה יקבל את הכסף ואח"כ יקבר הוא את מתו, עפרון נוקב את "כסף השדה", אברהם שוקל את הכסף, והשדה וכל אשר בו קם לו למקנה, שנתאשרה על ידי השבט כולו. אז קובר אברהם את מתו. לפנינו אפוא פרוצדורה שלמה של טרנסקציה קרקעית מיוחדת במינה, מכירה בצורת מתנה, ואין כאן לא גבוב מלים ולא דרך של משא ומתן מזרחי-שמי.⁷⁴

כך נראה לי פירוש הפרשה מתוך הכתובים וממקורות אחרים.⁷⁵

ירושלם, ד' בשבט תש"ב.

67) ב"ב סא ב: אע"פ שמצר לו מצרים החיצונים מצרים הרחוב לו. וכן נהגו גם בשטרות הבבליים לחאר בפרטות את גבולות הנכסים הנמכרים. (ועי' Johns, שם, עמ' 190–191).

68) ב"ב פ"ד מ"ד, מ"ה, מ"ח–ט'; תוס' פ"ג ה"א, ה"ב, ה"ג ועוד; בבלי סה ב, סז ב.

69) ב"ב סג ב: אמר רב דימי מנהרדעא האי מאן דמובין ליה ביתא לחבריה אע"ג דכתב ליה עומקא ורומא צריך למיתב ליה קני לך מארעית תהומא (כ"י ועוד, דפו': מתהום ארעא) ועד רום רקיעא... למיקנא ליה בור ודות ומחילות.

70) וכן בצוואת יעקב: מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת (בר' מט לב). גם הביטויים: "באני בני חת" (פט"ז) "לעניני בני חת" (פי"ח) באים להדגיש שהשבט, או ראשיו, היו עדים למכירה ומכיון שנכחו, שמעו וראו ולא ימחו שוב אין להם זכות לערער. וכן כותב בעל "מנחה בלולה" (דף כ"ח ע"ב): "לעניני בני חת ברשות ורצון כל בני העיר".

71) אולי "אבי שכם" כאן הוא מייסד העיר, ביטוי הרגיל בפרקי היחס שבס' דבריי הימים. השהו גם שופ' ט כח.

72) השהו למשל R. Clay, The Tenure of Land etc. עמ' 14, 15, 25 ו-26.

73) ובדומה לזה גם היום בכמה כפרים ערביים שקניית קרקע זקוקה להסכמת בעל הקרקע וראש הכפר.

74) תודתי נתונה בזה למו"ר פרופ' מ. צ. סגל ופרופ' מ. ד. קאסוטו, שעברו על כה"י ועלי ההגהה,

ובהערותיהם בשע"פ האירו את עיני בכמה נקודות חשובות. חן חן גם לד"ר זיידל שקרא את עלי ההגהה בעיון רב והעמידני על כמה דברים.